

Egedy Gergely

BREXIT: AZ „ANGLOSZFÉRA” PERSPEKTÍVÁJA

„Abban a világban élünk, amelyet Anglia teremtett.” (Claudio Véliz)

„Ki – a világba!” – egyszerű magyar fordításban ezt a címet adta a népszavazás előtt közölt szerkesztőségi állásfoglalásának a világ legrégebbi, 1828 óta folyamatosan megjelenő hetilapja; a konzervatív *The Spectator* az Európai Unióból való kilépésre buzdította olvasóit.¹ Az Európával szembeállított „világ”, noha a cikk ennek a kibontásába nem bocsátkozik bele, elsősorban a tágabban értelmezett „Anglo-Amerikára” vonatkozott, amely három évszázada kulcsszerepet játszik a brit politikai gondolkodásban. Valószínűleg erre utalt Theresa May miniszterelnök is pártja októberi birminghami konferenciáján, amikor „igazán globális Nagy-Britanniáról („a truly global Britain”) beszélt.² A brit konzervatív diskurzusban a „globális pozíció” nemcsak az Európánál tágabb horizontot, hanem, kimondatlanul, a kontinens háttérbe szorítását is jelenti – s egy másfajta orientáció választását. Igaza van mindazoknak, akik a népszavazás óta eltelt hónapokban azt hangsúlyozták – a jeles filozófushoz, a Budapesten is vendégeskedett Roger Scrutonhoz hasonlóan –, hogy a Brexit-döntést nem érdemes, mert nem is lehet pusztán a gazdasági racionalitás szemszögéből megközelíteni; a kilépéspárti voksokban a kulturális tényezők szerepe is látnunk kell.³

Némi sarkítással fogalmazva: Nagy-Britannia birodalmának elvesztése óta nem tudja eldönteni, hogy sorsát az angolszász világhoz vagy Európához kapcsolja-e. Amerika és Európa között vívódik, ahogy ezt a neves politológus, Andrew Gamble egyik munkájának a címében is hangsúlyozta.⁴ Ez a vívódás természetesen a brit politikára is rányomta a bélyegét, azt igen élesen megosztva – s igen gyakran nem is a hagyományos pártlojalitások mentén. A népszavazással foglalkozó hazai elemzések, érthető módon, a brit-európai kapcsolatokra fordították a figyelmüket, és nemigen tértek ki arra, hogy a meggyőződéses „euroszkeptikusok” számottevő részének a világképében az EU-val szemben létezik egy alternatíva is: „Anglo-Amerika”. (Hogy ez mennyiben valóságos közösség, s mennyiben fiktív, az egy másik – s könnyen nem is megfelelő – kérdés.) A jelen írás ennek a felvillantására tesz kísérletet, mert e dimenzió figyelembe vétele nélkül – e sorok angolszász történelemmel régóta foglalkozó szerzője szerint – csak csonka kép rajzolható fel a brit politikát befolyásoló motívumokról.

¹ *Out – and into the world: why The Spectator is for Leave*, *The Spectator* 2016. június 18., <http://www.spectator.co.uk/2016/06/out-and-into-the-world-why-the-spectator-is-for-leave/>.

² *Brexit: Theresa May to Trigger Article 50 by End of March*, BBC 2016. október 2., <http://www.bbc.com/news/uk-politics-37532364>.

³ Az érzelmiekkel együtt, tehetjük hozzá, melyeket természetesen mindkét tábor demagógiája erősen befolyásolt.

⁴ Andrew GAMBLE: *Between Europe and America. The Future of British Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2003.

„Anglo-Amerika” eszméje

De mi is valójában „Anglo-Amerika”?

Több, mint amit a megnevezés sugall. Első megközelítésben azt mondhatjuk, hogy olyan – informális – transznacionális közösség, amelybe Nagy-Britannián és az Egyesült Államokon kívül azon országok is beletartoznak, melyeket Churchill bevont az angolul beszélő népek történetéről írott híres könyvébe.⁵ (Így Kanada, Ausztrália és Új-Zéland mindenképpen, de jó néhányan még szélesebben értelmezik.) A fogalom földrajzi félreérthetőségét kizárólag a konzervatívok, akiknek különösen kedves ez a hagyomány, szívesebben használják az „angloszféra” kifejezést. „Anglo-Amerika” a Nyugatnak egy jól azonosítható része, egyike a „Nyugatoknak” – hangsúlyozza a kortárs civilizációkról írva Peter Katzenstein.⁶ 1946-os fultoni beszédében Churchill az angolszász világ közös örökségeként mindenekelőtt a szabadság és a jog tiszteletét emelte ki, az állam hatalmát korlátozó Magna Charta szellemiségével, valamint a precedensalapú jogrendszerrel együtt.⁷ Andrew Gamble szavaival: e közösség egyszerre jelent katonai szövetséget, kormányzati és politikai rendszert, a kapitalizmus egy sajátos válfaját, globális ideológiát és kultúrát.⁸

Nem csak Amerikát és Nagy-Britanniát foglalja tehát magában, de az alapját kétségtelenül London és Washington sokat emlegetett „különleges kapcsolata” alkotja. E partnerség jóval többet jelent, mint két nagyhatalom „szokásos” politikai és katonai együttműködését – semmiképp sem szűkíthető le tehát a hullámmozgó intenzitású kormányközi kapcsolatokra. Figyelemre méltó, hogy bár az észak-amerikai gyarmatok lázadása és az anyaországtól való elszakadása átmenetileg igen ellenségessé tette a brit–amerikai viszonyt, s 1812-ben még egy háborúhoz is elvezetett közöttük, a két ország a 19. század utolsó harmadára egymás legfontosabb gazdasági partnere lett. Köztudomású, hogy a 19. században érvényesült globális brit hegemoniát a II. világháború után az USA-é váltotta fel. (Tegyük hozzá: az erőviszonyokban már az I. világháború után jelentős eltolódás ment végbe az utóbbi javára, de a Washington által választott izolacionizmus a két világháború közötti periódusban óhatatlanul korlátozta az amerikai befolyást.) 1945 után viszont teljessé vált az amerikai hegemonia, legalábbis a nyugati világon belül.

A nemzetközi kapcsolatok 20. századi történetének egyik felettébb érdekes – és viszonylag keveset vizsgált – fejezete az a folyamat, amelynek során az amerikaiak (a britek kényszerű, de önkéntes hozzájárulásával) átvették a hegemoniát. Trockij az 1920-as évek-

⁵ Winston CHURCHILL: *A History of the English-Speaking Peoples*, I–IV., Cassell, London, 1956–1958.

⁶ Peter J. KATZENSTEIN: *The West as Anglo-America = Anglo-America and its Discontents. Civilizational Identities Beyond West and East*, szerk. Peter J. Katzenstein, Routledge, New York, 2012. Anglo-Amerikáról írva a neves kutató ugyanakkor kiemeli az angolszász világon belüli nagyfokú pluralizmust is, azt, hogy nem egy statikus, hanem állandóan változó civilizációról van szó. S ez a pluralizmus az angolszász világ rugalmasságának egyik fontos forrása is. Ebbe még az USA-ban egyes körökben jelentkező „anglofóbia” és a Nagy-Britanniában gyakran megjelenő Amerika-ellenesség is belefér.

⁷ A fultoni beszéd teljes szövege: *The Sinews of Peace, March 5, 1946*, <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/120-the-sinews-of-peace>.

⁸ GAMBLE: *I. m.*, 86.

ben még azzal számolt, hogy a „világimperializmuson” belül az alapvető érdekkonfliktus Nagy-Britannia és az USA között áll fenn, ezért elkerülhetetlen lesz az összecsapásuk,⁹ de nem így történt. E hegemonia-transzfer elemzésébe azonban e helyütt nem szükséges belebocsátkoznunk, amiként annak a részletezésébe sem, hogy a területi pozíciószerezés és a gazdasági hatalomgyakorlás kombinációinak tekintetében milyen különbségek mutatkoztak a hegemonia fenntartásának brit és amerikai módszerei között. Gondolmenetünk szempontjából az a lényeges, hogy Nagy-Britannia ugyan kétségtelenül „másodhegedüssé” vált, s ezt az alárendelődést sokan keserűen fogadták a szigetországban, de „Anglo-Amerika” nemzetközi pozíciójának a britek mégiscsak haszonélvezői maradtak. A hegemonia elvesztése ugyanis nem bontotta meg a brit–amerikai „különleges kapcsolatot”, csak a szereposztást módosította. A 20. század két nagy világháborújában már látványosan nyilvánult meg az angolszász világ egységes fellépése, s London és Washington együttműködött az 1945 utáni korszak nemzetközi pénzügyi rendszerének a kialakításában is.¹⁰ A II. világháborút követő években felmerültek ugyan a Munkáspárthoz köthető londoni körökben „harmadikutas” tervek, melyek Washington és Moszkva között egy független – esetleg Nyugat-Európára is támaszkodó – pozíció kiharcolására irányultak, de ezek hamar lekerültek a napirendről.¹¹

Az Egyesült Államoknak nem volt érdeke a brit gyarmatbirodalom fenntartása, és – Churchill nagy bánatára – ehhez nem is nyújtott segítséget. (Az USA ezért nem támogatta az 1956-os szuezi intervenciót sem.) Ezt tudomásul kellett venniük a briteknek az „atlanti” együttműködés folytatása érdekében, ám „Anglo-Amerika” bizonyos mértékig kompenzált is. A Marshall-segélyből például Nagy-Britannia kapta a legtöbb pénzt, de ebbe a „kompenzációba” még a szovjet fenyegetéssel szembeni stratégiai védelmet is beleérthetjük. A volt tory miniszterelnök, Harold Macmillan szerint Nagy-Britanniára az a feladat hárult, hogy a szellemi iránymutatást adó görögök szerepét töltsse be az Amerika által képviselt Róma számára.¹² Kulcsfontosságú, amint arra Gamble is rámutat idézett művében, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia együttműködött a kapitalizmus saját hagyományai szerinti formájának globális léptékű felkarolásában, ez ugyanis mindkettőjük számára előnyös volt. (Jól tükrözi ezt a Wall Street és a londoni City szoros kooperációja.) A kapitalizmus anglo-amerikai modellje, mint ismeretes, jelentős mértékben eltér a „rajnai” típustól, amely az európai kontinensen vált dominánssá. Az anglo-amerikai modell azon elvekre épült, amelyek a 19. századi brit hegemonia alapjául is szolgáltak, mindenekelőtt a kereskedelem szabadságára és a piac liberális szabályozására.¹³ A piac elsőbbségét valló, a nem-piaci, politikai-adminisztratív korlátokat

⁹ Leon TROTSKY: *Where is Britain Going?*, 1925 = *Leon Trotsky's Writings on Britain*, Vol. 2. Chapter 1, The Decline of Britain, Marxists Internet Archive, <https://www.marxists.org/archive/trotsky/britain/wibg/ch01.htm> („the fundamental antagonism in the world is that between Britain and America”).

¹⁰ GAMBLE: *I. m.*, 100–101.

¹¹ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia története*, Aula, Budapest, 1998, 229–230.

¹² Macmillan elhíresült, első ízben Észak-Afrikában 1943-ban tett kijelentését idézi Christopher HITCHENS: *Blood, Class and Empire: the Enduring Anglo-American Relationship*, Nation Books, New York, 2004, 23.

¹³ GAMBLE: *I. m.*, 102. A kapitalizmus e két típusának az elemzéséhez lásd EGEDY Gergely: *Konzervatívizmus az ezredfordulón*, Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2001, 85–94. A „rajnai kapitalizmus” kifejezést a fran-

kiiktató gazdasági világrend érvényre juttatása „Anglo-Amerikát” érdekeltté tette a globalizációban, amely – sok országgal ellentétben – számára így kifejezetten előnyösnek bizonyult. Nem nehéz tehát megérteni a britek „Anglo-Amerika” iránti vonzódását, hiszen – a közös kulturális gyökereken túl – az idetartozás azt ígéri nekik, hogy gazdasági és katonai tekintetben egyaránt a globális hegemonia részesei maradhatnak.

A nemzetközi kapcsolatokban elfoglalt, több tekintetben is privilegizált pozíció a britekben – logikus módon – felerősítette az EU-ba való betagozással szemben táplált ellenkezést. Ez magyarázza, hogy a brit konzervatívok egy részének a körében egy kifejezetten „hyperglobalista”, elkötelezetten globalizációpárti meggyőződés is kialakult, amely – s ez igencsak rendhagyó jelenségnek tűnhet közép-európai nézőpontból – összekapcsolódott a brit nemzetállam sajátos védelmével: az állam funkciója a nemzetközi versenyben való helytállás segítése.¹⁴ E megközelítésben a nemzeti szuverenitás megőrzése nélkülözhetetlen azon politikának a folytatásához, amely a globalizáció előnyeinek maximális kihasználására irányul. A bürokratikus, intervencionista, magas adókkal a vállalkozásokat bénító, alapvetően egyébként is „francia–német projektnek” tekintett Európai Unió súlyos fenyegetést jelent erre a lehetőségre; a Baker–Gamble–Seawright szerzőhármás fogalmazásában ezért a toryk szemében „az európaizáció a globalizáció elfogadhatatlan arca”.¹⁵

E perspektívában már a Közös Piacba való belépés ténye is a globális pozícióról való lemondással fenyegetett – ezért jelentette ki a Munkáspártot vezető Hugh Gaitskell 1962-ben, amikor a belépés gondolata először felmerült, hogy a csatlakozás „a brit történelem ezer esztendejének a végét jelentené”.¹⁶ Az „atlantista” elkötelezettség mindkét nagy brit pártot áthatotta, „Anglo-Amerika” eszméje mély hatást gyakorolt a brit identitásra, és a 20. században „alternatívát képviselt a brit állam számára az Európába való bekapcsolódással szemben”.¹⁷ Ez az attitűd pedig szoros összhangban áll a brit gondolkodásnak azzal az évszázados hagyományával, amelyben a szigetország önmagát mindig elkülönítette az európai kontinensről, sőt identitását igen gyakran vele szemben határozta meg. Érthető tehát, hogy az „angloszféra” iránti érdeklődés újlágos megnövekedése szorosan összekapcsolódott a konzervatívok euroszkepticizmusának a 21. század első évtizedében bekövetkezett látványos megerősödésével. Új és lényeges vonása az angloszféráról való gondolkodásnak, amint arra Ben Wellings és Helen Baxendale

cia Michel Albert tette széles körben ismertté a *Capitalisme contre capitalisme* (Kapitalizmus a kapitalizmus ellen) című művében (1991).

¹⁴ Részletesebben lásd David BAKER – Andrew GAMBLE – David SEAWRIGHT: *Sovereign Nations and Global Markets. Modern British Conservatism and Hyperglobalism*, *British Journal of Politics and International Relations* 2002/3., 399–428, különösen 408–410.

¹⁵ *Uo.*, 401 („Europeanisation is the unacceptable face of globalisation”). Az euroszkepticizmus – eltérő mértékekben ugyan – a legtöbb uniós tagországban megjelent, de a nemzetállam melletti érvelés sehol sem fonódott össze egy effajta globalizációpárti állásponttal.

¹⁶ Labour Party Annual Conference Report, 1962, 155. Document 7/c = Alex MAY: *Britain and Europe Since 1945*, Longman, London 1999, 106. Gaitskell e beszédében azt is állította, hogy a közös piaci brit tagság a Nemzetközösség végét is jelentené, mert Nagy-Britannia többé nem maradhatna „anyaország”, ha egy európai „tartományá” süllyedne.

¹⁷ GAMBLE: *I. m.*, 89.

rámutat, hogy a birodalmi hagyományon túllépve már a globalizáció szabta keretekhez igazodik.¹⁸ Az „angloszféra” eszméje így választ tud kínálni arra a kritikára, miszerint az EU ellenfelei semmit sem tudnak szembeállítani az európai integráció projektjével.

Az összefogás kísérletei

Az „angloszféra” megszervezésére irányuló brit politikai kísérletek igen hosszú múltra tekintenek vissza. A 19. században ezek az elképzelések még természetesen a brit szupremácia feltételezéséből indultak ki, s elsősorban a Birodalomra építettek. John Robert Seeley cambridge-i professzor 1883-ban publikálta *The Expansion of England* (Anglia terjeszkedése) című munkáját, amely a brit politika alapvető irányváltását sürgette: nem az ázsiai és afrikai gyarmatbirodalom további bővítését javasolta, hanem azt, hogy a fehér telepesgyarmatokkal, az ún. domíniumokkal teremtsék meg „Nagyobb-Britanniát”.¹⁹ Birodalmi föderációban gondolkodott a századfordulón Lord Alfred Milner és köre („óvodája”), s ugyanez a törekvés motiválta Joseph Chamberlainnek a 20. század legelején indított politikai mozgalmát egy brit *Zollverein*, vagyis vámszövetség kialakítására. Azért javasolta a szabad kereskedelemmel való szakítást, hogy vámkedvezmények biztosításával szorososan az anyaországhoz kapcsolhassa a mindinkább önállósodó domíniumokat, amelyek azonban csekély hajlandóságot mutattak erre.²⁰ 1903-ben az amerikai John Dos Passos, a neves író apja, a Wall Street befolyásos ügyvédje is sürgette az angol-szász politikai egységet *The Anglo-Saxon Century. The Unification of the English-Speaking People* (Az angol-szász évszázad. Az angolul beszélő népek egyesítése) című könyvében.²¹ Winston Churchill már 1930-ban kijelentette egy amerikai lapnak adott interjúban, hogy hazája jövőjét „nem Európa részeként” képzei el. Nevezetesen 1946-os fultoni beszédében pedig Nagy-Britannia és az Egyesült Államok közös államkeretbe való helyezése mellett állt ki. Az újabb világháború elhárításának előfeltételeként „az angolul beszélő népek testvéri szövetségét” („fraternal association of the English-speaking nations”) jelölte meg.²² Washington azonban eddig nem kívánt elmenni: a „különleges kapcsolat” érthető módon vonzóbb volt a gyengébb fél, a szigetország szemében.²³ A világháborút követő évtizedekben a britekkel való szövetség az amerikaiak számára tovább vesztett korábbi értékéből, s az Egyesült Államok következetesen arra biztatta Nagy-Britanniát, hogy csatlakozzon a formálódó Európai Közösséghez. Emögött ugyanaz az a szempont

¹⁸ Ben WELLINGS – Helen BAXENDALE: *Euroscepticism and the Angloshpere. Traditions and Dilemmas in Contemporary English Nationalism*, *Journal of Common Market Studies* 2015/53. (Special Issue 2015: Interpreting British European Policy), 123.

¹⁹ John Robert SEELEY: *The Expansion of England*, Macmillan, London, 1883.

²⁰ EGEDY: *Nagy-Britannia története*, 44–47.

²¹ John R. DOS PASSOS: *The Anglo-Saxon Century and the Unification of the English-Speaking People*, Putnam, New York, 1903.

²² *The Sineus of Peace*.

²³ David REYNOLDS: *A Special Relationship? America, Britain and the International Order Since the Second World War*, *International Affairs* 1985/1., 1–20.

húzódott meg, mint amely a Brexit-kampányban is az EU-tagság melletti fellépésre sarkallta Washington „mainstream” gondolkodású döntéshozóit: a britekben az amerikai érdekek szószólóit látták.

Új impulzust adott e kapcsolatnak Ronald Reagan és Margaret Thatcher szoros, a világnézeti azonosságra is építő barátsága. A hidegháború befejeződésével többen is a „különleges kapcsolat” hanyatlását jósolták, de az 9/11-es eseményekkel kapcsolatos reakció, majd Tony Blair és George Bush iraki háborúban kialakított szövetsége erre rácafoltt.²⁴ Sokatmondó, hogy már az 1990-es években az Atlanti-óceán mindkét partján felvetették: Nagy-Britanniának csatlakoznia kellene az 1994-ben életbe lépett Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Társuláshoz (NAFTA) – s ez az elképzelés az ezredforduló után az euroszeptikus toryk körében újra és újra felmerült. A neves sajtómágnás, Conrad Black már 1998-ban azzal a javaslattal állt elő, hogy London fordítson hátat Brüsszelnek és nyújtsa be csatlakozási kérelmét a NAFTA-hoz. Támogatók az óceán túlsó partján is akadtak: Phil Gramm szenátor például valóságos kampányt kezdett a britek csatlakoztatása érdekében, akár az utóbbiak EU-s kapcsolatának a megőrzésével párhuzamosan is.²⁵

A Forbes magazin 1995. április 5-én megjelent számában az ismert történész, Paul Johnson egyenesen odáig ment egy írásában, hogy indítványozta Nagy-Britannia, valamint Kanada, Ausztrália és Új-Zéland csatlakozását az Egyesült Államokhoz! Angol történészként hazája előtt csak két választási lehetőséget látott: az EU-integrációban való betagozódást – vagy „Anglo-Amerikát”.²⁶

Robert Conquest, az ugyancsak neves történész *Reflections on a Ravaged Century* című, nagy sikerű, *Kegyetlen évszázad* címmel magyarra is lefordított könyvének utolsó fejezetében szintén az angolul beszélő népek összefogását sürgette. Érvelésének kiindulópontja az Európai Unió éles bírálata és annak bizonyítása, hogy Nagy-Britanniának ebben semmi keresnivalója nincs. Az európai kultúra szerinte csak nagyon általános értelemben minősíthető egységesnek, a politika és a jog szintjén nincsenek azonos hagyományok, következésképp az európai föderációs kísérletnek sincs igazi alapja. A Brüsszel által megtestesített „európaiságban”, írja, „van valami a forradalmárok rövidlátásából és a politikai akarat túlértékeléséből”.²⁷ Az európai kultúra „egysége” ezért nem tekinthető meggyőző érvek mellett, hogy a nemzeti jellegűtől megfosszuk az európai országokat. A szövetségi Európa „keresztül húzza a mélyebb egységet”, és erősen megosztja a nyugati világot; sőt valójában „Amerika-ellenes törekvés”.²⁸ Nagy-Britannia pedig „különösen idegen elem” ebben az integrációban, mert az államról és a bürokrácia szerepéről alko-

²⁴ HITCHENS: *I. m.*, XIX–XX.

²⁵ Toby HAMDEN: *NAFTA Partnership Would Help Britain, Says American Study*, *The Telegraph* 2000. augusztus 29., <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/1368123/Nafta-partnership-would-help-Britain-says-American-study.html>. A Blair-kormány nem támogatta az elképzelést, de a konzervatívok között sokan rokonszenveztek vele.

²⁶ Idézi John C. BENNETT: *The Anglosphere Challenge. Why the English-Speaking Nations Will Lead the Way in the Twenty-First Century*, Rowman and Littlefield Publishers, London – New York – Toronto – Oxford, 2004, 254.

²⁷ Rober CONQUEST: *Kegyetlen évszázad*, ford. Árokszállási Zoltán, XX. század Intézet, Budapest, 2003, 296.

²⁸ *Uo.*, 301–302..

tott felfogása alapjaiban tér el a kontinens országaiétól. A britek „természetes kötelékei” Conquest szerint azon országok felé mutatnak, amelyek hasonló jogi és politikai alapokra épülnek. Tulajdonképpen még „soha semmilyen komoly érvet nem sorakoztattak fel a brit EU-tagság mellett” – fogalmazódik meg következtetése.²⁹ S innen már csak egy lépés a megoldás felvillantása: az angolszász országok kulturális közösségére építő „tengerentúli perspektíva” („the oceanic perspective”) jóval „termékenyebb társulást” („a more fruitful unity”) ígér. Az angol nyelvű országok eltávolodtak ugyan egymástól, de nem túl messzire – állítja; ezekben az országokban a joguralom és a szabadság iránti elkötelezettség olyannyira erős, hogy ebben „távolról sem” osztoznak a többi demokratikus berendezkedésű állammal.³⁰ (Ez magyarázza, hogy „az angol nyelvű közösség volt az, amely századokon át az arany középutat képviselte az anarchia és a zsarnokság között.”) A társulással, amely kevesebb lenne az államszövetségnél, de több a politikai szövetségnél, Nagy-Britannia is jól járna – mutat rá –, mert míg így például igen gyakran utólag kell csatlakoznia az egyoldalú amerikai döntésekhez, valamiféle intézményesített keretben ezekbe bele is szólhatna.³¹

Bennett az „angloszféra” szerepéről és jövőjéről

A brit politikának „Anglo-Amerikához” fűződő kapcsolatával foglalkozva mindenképp érdemes szólni arról a koncepcióról, amely az új évezredben a legszélesebb visszhangot keltve, s igen alaposan – noha kétségtelenül erősen elfogultan – vizsgálta az „angloszférát” és esélyeit. Kidolgozója, az amerikai James C. Bennett nem az egyetemi világból érkezett: üzletember és tekintélyes publicista, az Anglosphere Institute (Angloszféra Intézet) alapítója és elnöke, aki az alábbiakban idézendő könyvei mellett a National Review, a National Interest, az Orbis és a Wall Street Journal hasábjain tett közzé cikkeket álláspontjának kifejtésére. Abból a feltételezéséből indult ki, hogy a britek által uralt 19. század és az amerikaiak által uralt 20. század után a 21. században is az angolszászok lesznek a legsikeresebbek; ez az évszázad az „angloszféréé” lesz. Az angolul beszélő világ az emberiség úttörőjének bizonyult – állítja, annak a meggyőződésének is hangot adva, hogy az internet korában, az információra épülő gazdaságban is az „angloszféra” fog tudni a kihívásoknak a leginkább megfelelni.³²

Hogy mi képesíti az angolszász világot az „úttörő” szerepre? Bennett egyértelművé teszi, hogy szó sincs valamiféle determinizmusról, netán felsőbbrendűségről, etnikai vagy vallási eredetről: kizárólag az angolszász országok társadalmi fejlődésében kere-

²⁹ *Uo.*, 297.

³⁰ *Uo.*, 318.

³¹ *Uo.*, 319. 2005-ben publikált munkájának (*Dragons of Expectation*) függelékében Conquest már konkrétabb javaslatokat is tesz az „angloszféra” intézményi keretének kidolgozására, de a fantáziáját túlságosan messzire eresztve. A szövetség fejének az USA mindenkori elnökét javasolja, aki fölé azonban – szimbolikusan – a brit király(nő)t helyezi. Robert CONQUEST: *Dragons of Expectation. Reality and Delusion in the Course of History*, W.W. Norton, New York, 2005, 229–230.

³² BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 6–7.

sendő az ok. Ezt pedig az egyedülállóan erős, a „hálózatok hálózatára” épülő civil társadalomban jelöli meg. Ha helyesen akarunk gondolkodni a civil társadalomról, fejt ki, akkor az individuuum szabadságának az elismeréséből kell kiindulni; azok, akik önmagukat elsődlegesen egy kollektívum (etnikai, vallási, akármilyen) elemeiként határozzák meg, sosem alkothatnak igazi civil társadalmat.³³ Francis Fukuyamával egyetértve kulcsfontosságúnak tekinti a bizalmat, és az angolszász társadalmakat „magas bizalomszintűeknek” látja. Az „angloszféra” történelmi „kivételességének” (*exceptionalism*), vagyis az erős civil társadalomnak a gyökereit igen messzire vezeti vissza, egészen a középkorig.³⁴ Számos ponton hivatkozik Alan Macfarlane úttörő munkájára, azt bizonyítandó, hogy az individualizmus, a piacpártiság vagy épp a házasság modern(ebb) felfogása már a középkori angol társadalomban is megjelent, jóval a reformáció előtt.³⁵ A „különlegesség” vallási kifejeződései Bennett szerint csak teológiai tartalmat akartak adni a már kialakult szociológiai sajátosságoknak, s így az sem mondható, hogy az ipari forradalom tette az angolokat individualistává. Ellenkezőleg, azért robbantották ki őket a világot átalakító az ipari forradalmat, mert individualisták voltak – fogalmazódik meg a sarkalatos a következtetés, azon megállapítással együtt, hogy nem a demokrácia hozta létre a civil társadalmat, hanem fordítva. A tehetség másutt sem hiányzik, ám másutt nincs meg az az intézményrendszer, amelyet csak az öntudatos civil társadalom tud fenntartani, s amely teret biztosít a kibontakozásához.³⁶ Ez a fajta angol minta vált dominánssá nemcsak a brit korona domíniumain, hanem az Egyesült Államok fejlődésében is – amint azt a jeles történész, David Hackett Fischer is meggyőzően bizonyította. Tegyük hozzá: ezt emelte ki Russell Kirk is Amerika brit örökségéről írott könyvében.³⁷ Nem véletlenül került tehát az informatikai forradalom irányítása is az angolszászok kezébe – állapítja meg Bennett.

A mai – „kulturális nemzetek” mozaikjából álló – „angloszféra” egy kibontakozó „hálózati civilizációt” (*network civilization*) alkot.³⁸ E szféra szerkezetét koncentrikus körökkel írja le: legbelül a mag-országok találhatóak, kizárólag angolul beszélő népességgel. (Conquesthez hasonlóan Írország megnyerését ő is kifejezetten kívánatosnak tartja, de mindketten a tudatában vannak annak, hogy a múlt miatt ez nem ígérkezik egyszerűnek.) A középső kört azon országok alkotják, amelyekben az angol ugyan nem kizárólagos, de domináns nyelv, mint például Dél-Afrika, külső körét pedig azok, melyekben az angol fontos, de másodlagos szerepet játszik, mint például Indiában. Ez utóbbi kapcsán Bennett megjegyzi: ha Bismarcknak igaza volt abban, hogy a 20. század legfontosabb

³³ Uo., 32.

³⁴ Uo., 34. Annak is nagy jelentőséget tulajdonít, hogy a sziget-lét nem igényelt nagy hadsereget és – ezzel összefüggésben – erős bürokratikus államot sem, olyat, amely a kontinens fejlődésében uralkodóvá vált; lásd John C. BENNETT: *The Third Anglosphere Century. The English-Speaking World in an Era of Transition*, The Heritage Foundation, Washington DC, 2007, 17–21.

³⁵ ALAN MACFAIRLANE: *Az angol individualizmus eredete, Századvég*, Budapest, 1993.

³⁶ BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 38.

³⁷ DAVID HACKETT FISCHER: *Albion's Seed. Four British Folkways in America*, Oxford University Press, Oxford – New York, 1991; RUSSELL KIRK: *America's British Culture*, Transaction Publishers, New Brunswick (New Jersey), 1993.

³⁸ BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 68.

realitása az Egyesült Államok angol nyelvűsége, akkor a 21. századé az lehet, hogy Indiában egyre nagyobb szerephez jut az angol.³⁹ S hogy az „angloszféra” eszméje iránt bizonyos fokú érdeklődés az indiai értelmiség részéről is mutatkozik, azt jelzi a tekintélyes egyetemi tanár és közíró, Madhav Das Nalapat 2011-es írása.⁴⁰

Bennett mondanivalójának legfontosabb politikai „üzenete”, hogy az „angloszférának” valamilyen közös szervezeti keretet is ki kellene alakítania. (E lépés azért is szükséges, figyelmeztet, mert az egyes országok pillanatnyi érdekei gyakorta összeütköznek hosszabb távú civilizációs érdekeikkel, s a szabályozott kapcsolatok teljes hiánya azzal jár, hogy az utóbbiakat feláldozzák az előbbiek érdekében.) Az intézményi keret pontos körvonalait azonban nem konkretizálja, csak annyit mond, hogy a centralizált államnál kevesebbnek, de a teljesen informális kapcsolatoknál többnek kell lennie. Az információs forradalommal összekapcsolódó globalizáció szerint egyébként is felszámolja a „gazdasági állam” alapjait, de nem érinti a kulturális közösségre alapozódó „közpolgári államot” (*civic state*), s e körülmény ugyancsak kedvezhet az „angloszféra” „hálózati” alapú megszerveződésének.⁴¹ Ő a „hálózati nemzetközösséget” (*network commonwealth*) tekinti optimális modellnek.⁴² (Elgondolkodtató történelmi példaként említi a hatékony együttműködést biztosító, de a centralizált államot nélkülöző Hanza-szövetséget.) Ennek a „nemzetközösségnek” a működése semmiképp sem a korábbi állam-központú szemlélet elveit követné. A régóta magunk mögött hagyott „ipari korszakból” származó gondolkodási csapdának nevezi azt a meggyőződést, miszerint csak kétféle politikai egység képzelhető el, a hagyományos értelemben vett nemzetállam és az univerzális világkormány. (Sajátos módon ez utóbbi kategóriába sorolja az olyan regionális alapú szerveződések is, mint például az Európai Unió, az ilyenek ugyanis szerintük szükségszerűen egy világkormány „adminisztratív alegységeivé” válnak.) Az angolszász világ nemzetei, emlékeztet, ráadásul nem is vallották soha a nemzetállamnak azt a hagyományos koncepcióját, amely szerint az egy nyelvet beszélőknek egy államba kell tömörülniük. (Ilyen helyzet történetileg csak egyetlenegyszer adódott: 1707-től, az angol–skót unió megkötésétől 1776-ig, az amerikai szabadságharcig.⁴³)

Az informatika kora – a földrajzi távolság, a térbeli dimenzió jelentőségének számottevő csökkentésével, a fizikai határok elmosásával – közelebb hozza egymáshoz az „angloszféra” országait. A „szétfejlődés” korábbi trendje tehát megfordul, s így kialakul(hat) az „angloszféra” civilizációs identitása, amelynek a lehetőségét Bennett interpretációjában tulajdonképpen csak a 21. század teremtette meg. (S hogy az angolszász országok között milyen mélyek – részben a felszín alatt – ma is a kapcsolatok, azt az „angloszféra” gondolatának elkötelezett és nemzetközi tekintélyű híve, John O’Sullivan, a budapesti

³⁹ BENNETT: *The Third Anglosphere Century*, 4.

⁴⁰ Madhav Das NALAPAT: *India and the Anglosphere*, *The New Criterion* 2011/ 5. Talán ezért vezetett Theresa May egyik első külföldi útja épp Indiába.

⁴¹ BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 39–40.

⁴² *Uo.*, 68, 236. Különösen fontosnak tartja az angolszász országok katonai-biztonságpolitikai téren történő, később további irányokba is szélesíthető együttműködését.

⁴³ BENNETT: *The Third Anglosphere Century*, 29.

Danube Institute vezetője is hangsúlyozza.⁴⁴) Míg az Európai Unió csak küzd a közös identitás megteremtéséért, az „angloszférában” ez már megvan – véli Bennett, a meggyőző bizonyítékok felsorolásától eltekintve.⁴⁵ Ebből nemzeti vagy vallási szempontok alapján senkit sem zárnak ki; az egyetlen követelmény az angolszász kultúrában és annak értékeiben való osztozás. A közös kultúra középpontba állítása ugyanakkor a multikulturalizmus elutasítását is jelenti – ez is következik a koncepcióból, s ezt *expressis verbis* meg is fogalmazza.⁴⁶

Fontos állítása Bennettnek, hogy az Egyesült Államok súlyos politikai hibát követett el azzal, hogy az 1950-es évek óta az európai integrációhoz való csatlakozásra, illetve a bent maradásra biztatja Nagy-Britanniát. Conquesthez hasonlóan ő is úgy látja, a brit-EU-s kapcsolatok alakulása világosan bizonyította, hogy a szigetországnak nem a kontinentális integrációban van a helye. Washingtonnak tehát szakítania kellene azzal, hogy részben kényelmi, részben taktikai okokból Nagy-Britanniát nem kívánja Nyugat-Európától külön kezelni.⁴⁷ (Ráadásul, jegyzi meg, ennek az erőltetése a brit társadalom leginkább Amerika-ellenes csoportjait hozza helyzetbe.) A hidegháború körülményei közepette szóltak bizonyos jogos érvek mellett, hogy a Szovjetunióval szemben megerősítsék Európát, de ennek a szükséghelyzetnek vége. Bennett tehát megalapozottnak tekinti a brit euroszeptikusok érveit, és kimondja: az európai integráció elmélyítése „negatív hatással lenne Nagy-Britanniára”.⁴⁸ A britek jövője az „angloszférában” van.

Trump és a „különleges kapcsolat” esélyei

E sorok írásakor, 2016 novemberében természetesen még egyáltalán nem lehet megalapozottan szólni arról, hogy Donald Trump elnökké választása („Amerika Brexitje”), amelyre Londonban sem sokan számítottak, milyen hatással lesz a britekhez fűződő „különleges kapcsolatra”. Emlékeztet, hogy Barack Obama, aki nem sokkal a hivatalba lépése után kivitette Churchill mellszobrát a Fehér Ház „ovális irodájából” a folyosóra, a népszavazás kampányában a szigetországot az EU-ban maradásra intette. Hozzáfűzve, hogy kilépés esetén London „a sor végén” találja majd magát, ha külön kereskedelmi megállapodást kívánna kötni Washingtonnal. A Brexitet nyíltan pártoló Trump viszont a kampányában úgy foglalt állást, hogy az EU elhagyása esetén ő a briteket a sor élére helyezné.⁴⁹ A kapcsolatok alakulása azonban így sem ígérkezik problémamentesnek.

⁴⁴ John O’SULLIVAN: *A British-led Anglosphere in World Politics?*, The Telegraph 2007. december 29., <http://www.telegraph.co.uk/comment/3645011/A-British-led-Anglosphere-in-world-politics.html>.

⁴⁵ BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 79.

⁴⁶ BENNETT: *The Third Anglosphere Century*, X.

⁴⁷ BENNETT: *The Anglosphere Challenge*, 274–276.

⁴⁸ BENNETT: *The Third Anglosphere Century*, 55.

⁴⁹ Figyelemre méltó, hogy az anyai ágon skót Trump élesen bírálta a skót függetlenségi mozgalmat. Lásd Benn QUINN: *Donald Trump: Second Scottish Referendum Would be „Crazy”*, The Guardian 2015. augusztus 31., <https://www.theguardian.com/us-news/2015/aug/31/donald-trump-second-scottish-independent-vote-would-be-crazy>.

Nagy-Britannia számára komoly kockázatot jelent, hogy az USA élére épp akkor kerül egy izolacionista felfogású elnök, amikor az Egyesült Királyság eltávolodik Európától. Brit nézőpontból komoly feszültség forrása lehet Trump „unortodox” viszonyulása Putyin Oroszországhoz – de a szabad kereskedelem megítélésétől a muszlimellenes kijelentésekig a brit kormány álláspontja sok minden másban is eltér az USA leendő elnökének véleményétől. Sokatmondó, hogy Trump a brit politikai körökből a legjobb viszonyt a (volt) UKIP-vezérrel, Nigel Farage-dzsal ápolja, akiről, igencsak szokatlan módon, kijelentette, hogy a washingtoni brit nagykövetség élén szeretné látni.⁵⁰

A politikai elemzők ugyanakkor joggal mutatnak rá arra, hogy az új washingtoni kormány akár számottevő segítséget is nyújthat a briteknek a Brexit végrehajtásában és a kedvező feltételek kiharcolásában. A *The Spectator* publicistája, James Forsyth szerint Trump győzelme máris jelentősen megerősítette a britek tárgyalási pozícióját: a leendő elnök a NATO-val kapcsolatos nyilatkozatait követő elbizonytalanodás az EU számára nagymértékben felértékeli a szigetország jelentős nukleáris potenciálját.⁵¹ A jobboldali Fox News egyik kommentátora, Adam Shaw szerint Trump az, aki megmentheti a Brexitet. S egyúttal azt is hangsúlyozza, hogy Washington számára stratégiai nyereség lenne, ha az „alapvetően Amerika-ellenes” EU-ból a maga oldalára állítaná Nagy-Britanniát.⁵² Az USA-val a háta mögött Nagy-Britannia nem kerülne politikai vákuumba, ahogy a Remain-tábor állította. Az ismert amerikai jobboldali publicista, Ann Coulter bizonyos abban, hogy a Brexit és Trump csak megerősítheti a „különleges kapcsolatot”.⁵³

Ez utóbbi feltevés beigazolására e sorok szerzője is lát esélyt, de hogy így történik-e majd vagy sem, erről még korai lenne többet mondani.

⁵⁰ Londonban némi megütközést keltett az is, hogy győzelme után Trump nem az első között hívta fel Theresa Mayt; előtte már kilenc külföldi vezetővel beszélt. Igaz, ne felejtsük el, May – Cameronhoz hasonlóan – bírálta Trumpot az elnökválasztási kampány során. De az is igaz, hogy első telefonbeszélgetésükben mindketten megerősítették, hogy fontosnak tartják a „különleges kapcsolat” ápolását. Merkel és Hollande-dal ellentétben May minden kritikus él nélkül üdvözölte Trump választási győzelmét, szubjektív érzéseit félretéve, ezzel is jelezve, hogy akárki vezeti Amerikát, együtt akar vele működni.

⁵¹ James FORSYTH: *Theresa May Now Has Some Trumps in Her Brexit Negotiating Hand*, *The Spectator* Coffe House 2016. november 12., <http://blogs.spectator.co.uk/2016/11/theresa-may-now-trumps-brexit-negotiating-hand/>.

⁵² Adam SHAW: *How President Trump Could Save Brexit*, Fox News 2016. november 14., <http://www.foxnews.com/opinion/2016/11/14/how-president-trump-could-save-brexit.html>.

⁵³ Ann Coulter *Insists Trump and Brexit Make Special Relationship Stronger Than Ever*, beszélgetőtárs Iain Dale, *Leading Britain's Conversation* 2016. november 10., <http://www.lbc.co.uk/radio/presenters/iain-dale/ann-coulter-trump-brexit-special-relationship/>.